

Het geval Freyer. Sociologie als crisiswetenschap

Walter Weyns*¹

Inleiding

Hans Freyer (1887-1969) was een grote belofte van de Duitse sociologie. Toonaangevende sociologen als Simmel, Mannheim, Marcuse of Parsons en historici als Toynbee sloegen hem hoog aan. Hij was een sociaal denker met toekomst. Nog kort na de Tweede Wereldoorlog werd hij in Amerikaanse referentiewerken lovend besproken (Mannheim, 1948). Nu is hij vergeten, verdrongen, want de sociologie zit met hem verveeld. Er hangt een onfris geurtje rond zijn werk. Al sinds hij in 1931 een brochure liet verschijnen onder de titel *Revolution von Rechts*. Ongegeneerd liet Freyer in dat boekje zijn voorkeur blijken voor een daadkrachtige sociologie. Het moest maar eens gedaan zijn met het droogjes opstellen van taxonomieën van soorten groepen en hun kenmerken. Wat had je aan zo'n ziellose opsommingen? De sociologie moest haar nek uitsteken en bijdragen tot de vestiging van een 'nieuwe orde'. Met enige pathos pleitte hij voor een rechtse revolutie. Die zou komaf maken met de vermolmde schijnorde van de burgerlijke maatschappij en de vervreemding in het sociale leven opheffen.

Een rechtse Marx leek te zijn opgestaan. Een theoreticus van de nazirevolutie. Tenminste, dat had hij kunnen worden, maar zover is het niet gekomen. Zover kon het, bij nader toezien, ook nooit komen, want hoe politiek zijn motieven ook leken, zijn ware drijfveer was een sociologische. En ondanks het onfrisse luchtje rond zijn werk valt er iets belangrijks van hem te leren. Namelijk dat de sociologie een crisiswetenschap is. Onverbeterlijk en onontkoombaar.

Freyer werd geboren in 1887, ruwweg een kwarteeuw na de pioniersgeneratie van Ferdinand Tönnies (°1855), Georg Simmel (°1858) en Max Weber (°1864). Hij beschouwde zich als de erfgenaam van die 'drie buiten categorie', zoals hij hen noemde in een interview uit 1934 (Käsler, 1985, pp. 101 e.v.). Hij meende dat het intellectuele zaaigoed van de pioniers bij hem in goede handen was, en zag zichzelf als de grote cultivator van het sociologisch denken. In 1925 bezette hij in Leipzig de eerste leerstoel in Duitsland die uitsluitend was gewijd aan de sociologie. Dat zal hem allicht gesterkt hebben in de overtuiging een historische rol te vervullen. Hij zou nieuwe, beslissende inzichten toevoegen. Hij zou de sociologie tot de hoogte van haar tijd opstuwen, en

* walter.weyns@uantwerpen.be

¹ Universiteit van Antwerpen, Departement Sociologie

nog liefst daar voorbij. Zijn inzichten golden de toekomst, niet het verleden. Zijn sociologie zou krachtig zijn en scheppend.

De tijd van de ‘kapitalistische klassenstrijdmaatschappij met haar parlementarisme en liberalisme’ was voorgoed voorbij, meende Freyer. Dat was de negentiende eeuw, de tijd van het algemeen geaccepteerd egoïsme. Nu, begin twintigste eeuw, werd een andere samenleving geboren. En dus waren nieuwe begrippen en theorieën nodig. Wie nu nog niet voelde dat er een historische omwenteling bezig was, een revolutie die het sociale leven van top tot teen transformeerde, die zou het nooit begrijpen. Een socioloog die zijn taak ernstig nam moest zijn begrippen bijstellen. De oude concepten voldeden niet meer.

Aangestoken door het gistende klimaat in het Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog, toen zonder veel animo de Weimarrepubliek was uitgeroepen en de straat beurtelings werd ingenomen door communisten die om revolutie schreeuwden en door nationalististen die al zingend en marcherend Duitslands geschonden eer wilden herstellen, schreef Freyer het ene visionaire geschrift na het andere. Hij had het licht gezien, en dat licht had een naam: ‘Volk’. De sociologie van de toekomst moest een volkssociologie zijn. Niet enkel omdat zij het volk zou toebehoren, maar vooral omdat zij zou onthullen dat in de burgerlijke, kapitalistische maatschappij geen echt sociaal leven mogelijk was. Mensen leven overal samen, dat is waar, maar alleen als zij zich tot een heus volk aaneensluiten worden de bronnen van hun levenskracht tot in de diepste lagen aangeboord.

Bijna jubelend en zingend kwam Freyer tot de conclusie – als we deze term uit de logica hier mogen gebruiken – dat de sociologie krachtig en vitaal moest zijn. Zij moest het volksleven opwekken. Zij moest de geesten en de harten vullen. Ja, de sociologie moest een heuse ‘vulkanische eruptie’ van ‘Volksvorming’ op gang helpen brengen (Freyer geciteerd in Rehberg, 2007, pp. 72 e.v.). Dat was haar dringende taak, vond Freyer, die op geen enkel moment de indruk had dat hij bezijden het pad van de sociologie trad.

Wat deed hij anders, vond hij, dan de aanzetten van Ferdinand Tönnies, Max Weber en Georg Simmel ten einde toe denken?

Aan Tönnies bekende begrippenpaar (*Gemeinschaft* en *Gesellschaft*) voegde hij een derde begrip toe – ‘Volk’ – dat de historische dynamiek van ‘Gemeinschaft’ naar ‘Gesellschaft’ verder doortrok. ‘Volk’ stond voor een synthetische samenlevingsvorm waarin het beste van de twee eerdere samenlevingsvormen werd bewaard en opgetild. Een beetje zoals Hegel had beweerd van de staat. Alleen had Hegel zich in de ogen van Freyer vergist (Freyer, 1930, p. 215). De moderne staat was niet de belichaming van de objectieve geest en al evenmin luidde hij het ‘einde van de geschiedenis’ in, zoals Hegel meende. Integendeel, de staat was een overgangsvehikel in de geschiedenis, een tussenstadium vol onvolmaaktheden en spanningen. Het volk daarentegen was bezielde en springlevend. Het volk was ‘het nieuwe maatschappijvormende principe’, het volk maakte geschiedenis (Freyer, 1930, p. 306). Dat Freyer hiermee oude romantische wijn in nieuwe zakken goot, besepte hij wel, maar het stoorde hem niet. Daar lag juist de sleutel. “Het geheim van de geschiedenis”, hield hij ook later nog vol, “is

hoofdzakelijk dat zij in staat is oude wijn in nieuwe zakken te gieten” (Freyer, s.a., p. 228). De oude ideeën van Herder en Fichte zouden begin twintigste eeuw wel eens hun historisch momentum kunnen bereiken.

Van Max Weber had hij geleerd dat kapitalisme en bureaucratie een juk op de schoulers van mensen leggen, een ijzeren mantel van rationaliteit. Tenminste, zo was dat in het tijdperk van de *burgerlijk-kapitalistische* maatschappij. Maar dat tijdperk was verleden tijd, meende Freyer, of toch bijna. Mensen stonden voor een beslissende keuze. Ze konden kiezen tussen de heilloze toekomst van een puur rationeel-technisch arbeidsbestel en een toekomst waarin het juk van rationaliteit werd afgeworpen en mensen zich tot een vrij volk verenigen. Dat was de ‘brandende vraag’. De sociologie moest bijdragen tot het maken van de juiste keuze. Wanneer Freyer de sociologie omschreef als een ‘werkelijkheidswetenschap’, bedoelde hij daarmee dat zij een verantwoordelijkheid had tegenover de te maken werkelijkheid. Vertrekkend van een helder inzicht in de historische stand van zaken, moest de socioloog een greep doen naar de toekomst. Serieuze sociologische kennis vertrekt van feiten, dat spreekt voor zich. Maar zij houdt ook een wilsact in. Zij “formuleert de ‘wetmatigheden’ waarnaar de nieuwe orde zich zal richten”. Niet op een belerend toontje van: “zo zou het moeten zijn”, maar op basis van een grondige analyse van de “symptomen waaraan men de komende orde herkent” (Freyer, 1930, pp. 295-307). De socioloog verzint niet en moraliseert niet. Hij duidt enkel de krachten aan die de samenleving voortstuwt en vormgeeft. Hij zoekt de scheppende wil in de samenleving. Natuurlijk moet hij de *juiste* wilskrachten weten aan te duiden. Daarin ligt het talent van de socioloog. Freyer meende dat het niet de sociale klassen waren die geschiedenis maakten, zoals Marx dacht. Het klassenbegrip was achterhaald. ‘Volk’ was nu het sleutelbegrip. Wie begreep waar de volkswil naartoe wilde, begreep de samenleving ten volle en begreep ook welke toekomstrichting zij zou inslaan. Want “het ware willen fundeert de ware kennis” (Freyer, 1930, pp. 295-307).

Van Simmel, ten slotte, had hij geleerd dat onder de korst van organisaties en sociale structuren het sociale leven borrelt en stroomt als een bergbeekje. Het sociale leven is juist dat: ‘een levende werkelijkheid’. Bovendien was Freyer danig onder de indruk van Simmels briljante inzichten. Hij was nog een tijdlang leerling van Simmel geweest en kende diens flitsende verbeeldingskracht. Niet ieders verstand was daartegen bestand, maar waar gedacht wordt, mag al eens een zekering springen.

In de werken van de jongere Freyer sprongen de zekereringen regelmatig. In een expressionistische stijl werd op iedere bladzijde iets van grote importantie aangesneden, al was misschien niet altijd even duidelijk wat precies. Maar het waren beslissende tijden, dat stond buiten kijf, de toekomst van de maatschappij werd hier en nu gemaakt, en hoe die toekomst er zou uitzien hing in niet geringe mate af van het voorbereidend werk van de socioloog. Freyer beschikte over een flinke dosis intellectuele nuchterheid, maar hij liet zich af en toe opzweepen door zijn eigen exclamaties. Dat gebeurde ook nog toen de nazi’s al aan de macht waren. Als rechtsrevolutionair had Freyer ongetwijfeld affiniteit met het nationaalsocialisme. Bovendien beging hij de morele uitschuiver om zich in 1933 tot voorzitter van de Duitse sociologenvereniging te laten

verkiezen, op een moment dat heel wat sociologen onder nazidruk de vereniging of het land moesten verlaten of hun job kwijtspeelden. Maar tegelijk had hij een zelfstandige en scherpe geest en was hij te veel intellectueel, zodat de relatie met de nazi's koel bleef (Muller, 1987). Toch schreef hij nog in 1935, toen over de richting die de nazi's uitgingen weinig twijfel kon bestaan en Hitler al een stroom van anti-Joodse maatregelen had genomen, een elege aan de leider – weliswaar zonder hem te noemen. Hij schreef zinnen als:

“Wanneer de wil van de heerser overmachtig uit de ogen flitst, komt uit alle hoeken van het land een antwoord van liefde en een nieuwe moeder”.

En nog:

“Als woorden, die het geloof opwekken, gelovig worden uitgesproken, dan horen allen toe en verstaat iedereen ze. Het volk merkt al van ver de leider op en vliegt hem tegemoet” (Freyer, 1935, geciteerd in Rehberg, 2007, p. 76).

Gezwellen mobiliseringsretoriek was in het Duitsland van die jaren heel gewoon en dus mogen we het Freyer misschien niet al te zwaar aanwrijven, maar toch drukken frasen zoals “het volk dat de leider tegemoet vliegt” de kern uit van de ‘volk-scheppende’ sociologie die Freyer beoefende. Het ging om meer dan retorische versieringen. Freyer stond dus ogenschijnlijk tamelijk dicht bij de nazi-ideologie. Maar tegelijk stond hij er ook mijlenver vandaan.

Hij was te zeer gesteld op onafhankelijk denken, en hij hield ook te veel van joodse en marxistische filosofen en sociologen, wier werk door de nazi's op de brandstapel werd gegooid. Hij werd ook nooit lid van de partij. Af en toe stond hij zelfs op gespannen voet met de nazi's. Gaandeweg geraakte hij in hen ontgoocheld. Hij zag in het Derde Rijk niet de verhoopde breuk met het egoïsme dat hij zo verfoeide in het kapitalisme en in de liberale democratie. Hij durfde ook kritiek op de nazi's te uiten, zij het voorzichtig verpakt in toespelingen en vergelijkingen (Muller, 1987). In 1938 werd hij gastprofessor in Boedapest, in de luwte. Na de oorlog keerde hij terug naar Leipzig om daar zijn positie als ‘professor in de sociologie’ – een positie die tijdens het nazibewind was opgedoekt – terug op te nemen.

In 1948, toen de druk op de socioloog die had gepleit voor een ‘nieuwe orde’ toenam, nam hij ontslag op aanraden van de filosoof Gadamer. Hans Freyer was dan wel geen nazi, maar niet iedereen merkte het verschil op tussen de door hem bepleite ‘revolutie van rechts’ en wat in het Derde Rijk was gebeurd. Evenals Martin Heidegger, die in de jaren dertig ook dacht dat er ‘beslissende tijden’ waren aangebroken, had hij met ideologisch vuur gespeeld en zich verbrand; en net als voor Heidegger was na de oorlog de studeerkamer voor hem de enige plek waar hij zich thuis voelde. Freyer werd redacteur bij Brockhaus en schreef een monumentaal boek *Weltgeschichte Europas*, het werk van een kamergeleerde. In 1955 werd hij, door tussenkomst van zijn voormalige assistent Helmut Schelsky, nog opgevest als emeritus professor te Münster. In datzelfde jaar publiceerde hij *Theorie des gegenwärtigen Zeitalters*, een combina-

tie van maatschappijkritiek en systeemanalyse: hoe meer de mens zich aanpast aan de moderne samenleving bestuurd door administratieve en technische organisaties en apparaten ('secundaire systemen'), des te meer hij "een volstrekt transparant element wordt dat zich zonder weerstand in dit systeem laat inschakelen", tenzij hij – wat ook mogelijk is – put uit de "bronnen van zijn menselijkheid" om "uit de schat van het historisch erfdeel menselijke elementen naar de nieuwe situatie te doen toevloeien". "Wil dit slagen", zo besluit Freyer het boek half-berustend, half-hopend, "dan moeten heel wat sterren een gunstige stand hebben" (Freyer, s.a.).

Hij overleed in 1969 (Rehberg, 2007, pp. 72 e.v.).

Wat valt er van het geval Freyer te leren?

De eerste les zou er één in cynisme of opportunisme kunnen zijn. Pas je aan. Zorg dat je niet op het verkeerde paard wedt. Die les wordt vaak getrokken door teleurgestelde aanhangers van een verliezende partij. De geschiedenis, zo gaat het argument, wordt geschreven door overwinnaars. Verliezers hebben altijd ongelijk, niet omdat ze het per se bij het verkeerde eind hebben, maar omdat zij tot het verliezende kamp behoren. *Realpolitisch* is die les maar al te waar, en het lijdt geen twijfel dat ook sociologen en andere academici vaak standpunten innemen omdat die toevallig goed in de markt liggen en omdat met de wind meedraaien weinig inspanning vraagt. Maar geestelijk voldoet dit argument niet. Men zou willen weten waarom Freyer zich vergiste, en – al helemaal ongemakkelijk – of hij zich heeft vergist.

De tweede les die we uit het geval Freyer kunnen leren, gaat dieper. Misschien zijn sommige politieke standpunten – zoals: pleiten voor een 'revolutie van rechts' – in strijd met de voorwaarden van het sociologisch denken. Deze les kunnen we de *democratische grondtoon* van de sociologie noemen. In een niet-democratische samenleving gedijt het sociologisch denken niet of moeilijk. De geschiedenis bulkt van voorbeelden. Ik verwees al naar de deplorabele toestand van de Duitse sociologie onder Hitler. Ook in het Rusland onder de tsaar werd je voor het minste zuchtje kritiek naar Siberië gestuurd om enkele jaren af te koelen. Onder Stalin was het nog erger. 'Sociologen' werden geacht om Stalins genie de hemel in te prijzen. Wie zich aan de feiten hield, riskeerde zijn leven. Zonder democratie geen sociologie. Dat lijkt dus wel vast te staan. We zouden zelfs kunnen zeggen dat de eerste 'methode' en de eerste 'theorie' van de sociologie – die voorafgaat aan iedere andere methodologische en theoretische overweging – de opheffing is van censuur en de erkenning van de vrijheid van meningsuiting. Dit standpunt lijkt overtuigend, en wordt door vele sociologen gedeeld. Maar er zit een addertje onder het gras, een addertje genaamd 'de paradox van de democratie'.

Wat doe je namelijk met een standpunt dat de democratie aanvecht? Censureren? Dan geef je je over aan een praktijk die in een democratie niet zou mogen voorkomen. Niet censureren? Dan breng je de democratie in gevaar. Het is een bekend probleem in de politieke theorie, en er is geen sluitend antwoord op.

Denk nu niet dat die paradox alleen maar logici of politieke filosofen bezighoudt. Hij raakt de kern van de sociologiebeoefening. Iedere keer wanneer de socioloog ten gronde nadenkt over het sociale leven, staat hij voor de vragen: “wat te denken?” en “hoe te denken?”. Als hij kiest voor het ‘verwachte’ standpunt – omdat hij het zo leerde, of omdat het gebruikelijk is, of ideologisch acceptabel, of in de mode, of politiek correct, of democratisch, of moreel hoogstaand of om welke reden dan ook – dan maakt hij het zich te makkelijk. De samenleving verandert voortdurend. Dus moet de socioloog bij iedere onderzoeksdaad die hij stelt en bij iedere theorie die hij ontwikkelt zijn peillood in de diepte gooien, als een schipper die een onbekende rivier bevaart. Dat had Freyer goed begrepen. Daarom noemde hij de sociologie een ‘crisiswetenschap’ en ‘een waagstuk’. Altijd maar weer moet zij zich heruitvinden, haar grondbegrippen herijken, methodes herzien, relevante vragen herformuleren. En dat zonder zekerheden en zonder verworvenheden – ook al zijn die nog zo mooi en, oh paradox, onmisbaar als de democratische verworvenheden. De socioloog beslist wat belangrijk is en wat niet. Niemand kan die beslissing in zijn plaats nemen.

Wie sociologie bedrijft zet dus van alles op het spel. Hij zou, bij wijze van spreken, zijn ziel aan de duivel verkopen om het grote, onbereikbare inzicht te verkrijgen, de droom van de socioloog: inzicht in de samenleving die er nog niet is, maar die, *as we speak*, in het leven wordt geroepen; inzicht in ‘onze’ samenleving die hier en nu wordt uitgevonden. Zo’n inzicht is onmogelijk, of springt elke keer als een zeepbel uiteen, en dus moet de droom altijd opnieuw worden gedroomd. Sociologische kennis is, net als het samenleven zelf, in flux en niet ongevaarlijk. (Sociologisch) denken is niet alleen feiten verzamelen en netjes onderbrengen in de ordenende categorieën die de theorie ons verschaft. Die gebruikelijke wetenschappelijke arbeid hoort er natuurlijk bij, maar ze is eigenlijk al de tweede stap. Sociologisch denken, tenminste als dat vasthoudt aan de betrachting om ‘de maatschappij’ te begrijpen, begint veel ongewisser dan dat.²

De samenleving die wij zouden willen kennen – de ‘onze’ – is er nog niet, of toch nog niet helemaal. Zij is *in statu nascendi*. In wording. En dus zijn sociale feiten ook geen simpele gegevenheden. Het is belangrijk dat te beseffen. Maar wat zijn sociale feiten dan wel? Wat is de ‘stof’ waaruit ze zijn gemaakt – als ze al worden ‘gemaakt’? Waaruit bestaan ze – als ze al ‘bestaan’?

Zijn sociale feiten handelingen?

Soms is dat zo, vaak zelfs, maar niet altijd en niet *per se*. De notie ‘handeling’ suggereert een min of meer bewuste of toch zeker actieve bijdrage. Terwijl veel sociale feiten zich voordoen zonder dat iemand ze op het oog had. Niemand heeft de financiële crisis van 2008 gewild, bijna niemand zag ze aankomen, en toch gebeurde ze. Zij was een ‘onbedoeld gevolg’ van het handelen van velen. Maar welke ontologische status heeft een ‘onbedoeld gevolg’? Dat blijft een mysterie. Is een onbedoeld gevolg zoiets als *Frankenstein*, een handelend monster dat, als het er eenmaal is, zijn eigen weg gaat en een eigen leven leidt? Misschien. Soms. Maar niet altijd.

Zijn sociale feiten ‘constructies’?

Dat kan. Maar opnieuw: niet altijd, en niet *per se*. De metafoor van samenleven-als-constructie roept het beeld op van een werf waar iedereen druk bezig is met bouwen en timmeren, en al overziet niemand het geheel, toch is het resultaat ‘de maatschappij’. Soms lijkt het sociale leven daar inderdaad op, zeker in een moderne samenleving. Maar het is zeer de vraag of het altijd deze vorm aanneemt. Vaak is het sociale leven helemaal niet ‘constructief’. Soms is er geen spoor van ‘orde’ te bekennen en is het een warboel van destructie en decompositie, van versmelting en vervaging, van roes en opgaan, van ontbinding en opheffing, van naam- en normloosheid (‘anomie’). Het sociale leven lijkt soms meer op slijk en blubber dan op een bouwwerk.

Maar als sociale feiten geen gegevenheden zijn, of toch niet altijd, en ook geen constructies, of toch niet altijd, wat zijn sociale feiten dan wel? Processen? Systemen? Figuraties? (Duale) structuren? Communicatieve handelingen? Socialiteiten? Imaginaties en illusies? Instituties? Netwerken? Typificaties? Discoursen? Performanties? Dispositieven? Of dat alles tezamen? Of nog wat anders?

De woordenlijst kan nog een eindje worden aangevuld. Telkens worden andere accenten gelegd. Sociologen zijn het namelijk niet eens over de aard van het sociale leven. (Sommigen zullen zeggen, niet helemaal ten onrechte, dat ook de term ‘sociaal leven’ niet deugt). De terminologische rommelboel die daarvan het resultaat is, kan je zien als een zwakte van de sociologie. Wat is dat voor een wetenschap, luidt de honende kritiek, als de beoefenaars het onder elkaar niet eens kunnen worden over de grondvragen en de grondbegrippen? Dit verwijt is niet helemaal onterecht. Sociologen praten vaak naast mekaar, ieder vertrekkend van eigen veronderstellingen, ieder in zijn eigen jargon. Toch is, ten gronde, de terminologische warboel het gevolg van de onbepaaldheid van het sociale leven. Als het sociale leven niet iets welbepaalds en gedefinieerds ‘is’ maar ieder ogenblik verschijnt, als ‘nieuw’, zij het natuurlijk nooit volledig nieuw – hoewel de Amerikaanse socioloog G.H. Mead toch zo ver ging om de woorden ‘sociaal’ en ‘nieuw’ als quasi synoniemen te beschouwen (Mead, 1932) – dan zit er niets anders op dan altijd weer, zoekend en tastend, te peilen naar wat zich hier-en-nu aan het voltrekken is. Dan is het beter om niet krampachtig vast te houden aan een ooit gekozen terminologie. De oude begrippen zouden, in de plaats van te onthullen, wel eens kunnen toedekken wat er nu aan het gebeuren is.

“Wat is er aan de hand?”

Dat is de simpele beginvraag waar de socioloog niet onderuit kan. Het lijkt een triviale, bijna verwaarloosbare vraag. Maar het is de belangrijkste vraag die een socioloog zich kan en moet stellen. In welke tijd leven we nu?

Het is geen eenduidige vraag. Ze valt in twee deelvragen uiteen.

“Wat is er aan de hand?”, betekent allereerst: “Welke feiten doen ertoe?”. Dat is de *relevantievraag*. Uit het bijna oneindige aantal voorvallen en feitjes die zich iedere

dag voordoen in de samenleving, zal de socioloog de betekenisvolle feiten uitpikken. Hij zal de aandacht vestigen op feiten die hij relevant vindt voor een goed begrip van het sociale leven. Niet zozeer “het sociale leven in het algemeen” maar wel: het sociale leven dat zich hier-en-nu afspeelt en dat de toekomst bepaalt.³

“Wat is er aan de hand?” betekent ook – met de nadruk op het woordje ‘wat?’ – “Wat is de aard van die feiten?”. Dat is de *ontologische vraag*. Bij het beantwoorden van deze vraag kan de socioloog putten uit de hierboven genoemde lijst van begrippen (handeling, systeem, figuratie...) of hij kan ertoe besluiten om nieuwe begrippen in te voeren omdat de zich wijzigende werkelijkheid daartoe aanleiding geeft. Misschien bestaat, zoals sommige sociologen vandaag menen, de samenleving niet zozeer uit mensen maar uit actornetwerken of uit *cyborgs* en *hybriden*. Niet dat er een invasie van Mars is geweest, maar de grens tussen mens en technologie, mens en ding, mens en dier vervaagt meer en meer. Dat maakt een heel verschil voor het sociologisch denken. Of misschien is de virtualisering door het gebruik van beeldschermen en computersystemen al zo ver opgerukt dat het *hyperreële* het reële verdringt? Wat weten we eigenlijk van de wereld, behalve wat we op onze schermen zien? Of misschien neemt het samenleven wereldwijd vandaag de vorm aan van ‘*globale complexiteit*’, een ‘geheel van *flows*’, of ‘*liquiditeiten*’ in de plaats van een ‘maatschappij’? Of misschien bevinden we ons in een ecologische alarmtoestand, zodat de studie van het samenleven een studie van *planetair overleven* wordt?

Allemaal pertinente vragen. En zo zijn er nog wel een aantal. Alle peilen zij naar wat het sociale en culturele leven vandaag het meest kenmerkt. Ze peilen naar de actuele toestand van het sociale leven. Niemand kan die vragen op dit moment met zekerheid beantwoorden. Er is zelfs niemand die kan zeggen welke vraag er het meest toe doet. Dat zal de toekomst uitwijzen. Maar de socioloog kan niet wachten. Hij moet nu nadenken over wat zich onder zijn neus voltrekt. Dus, telkens opnieuw: “Wat is er aan de hand?”.

Het is een lastige vraag. Er is geen theorie, geen procedure of methode die de socioloog kan helpen bij het beantwoorden ervan. Hij kan bijvoorbeeld niet meten wat er nu aan de hand is. Voor hij aan het meten slaat, moet duidelijk zijn wat hij wil meten, dus moet de vraag al beantwoord zijn. Een lastige, onontwikkbare vraag dus. Nooit kan ze voorgoed worden beslecht. Het gaat er telkens om, zoals Freyer schrijft, “het concrete toekomstelement dat in het heden gelegen is” te achterhalen (Freyer, s.a., p. 226). Om die reden is de sociologie een wetenschap zonder fundamenteen. Het is een wetenschap die eeuwig aanholt achter haar onderwerp, het sociale leven, dat zich hult in de halfdoorzichtige sluiers van de toekomst. Een wetenschap in permanente crisis.

Ulrich Beck vat de kwestie zo samen: “Wanneer de schijnwerper van de wereldproblemen beweegt, moeten de sociale wetenschappers meebewegen. Ze moeten hun begrippenapparaat altijd weer herzien en bijwerken” (2000, p. 24).

Hans Freyer had dat beter door dan eender wie. Om die reden, en niet om zijn politiek dubieuze standpunten, verdient hij te worden herinnerd.

Noten

1. De notie ‘beslissing’ (Entscheidung) was een centraal begrip in de intellectuele rechtsrevolutionaire kringen waartoe sociologen als Freyer en Arnold Gehlen, filosofen als Heidegger en Carl Schmitt, schrijvers als Ernst Jünger, en juristen als Ernst Forsthoff en Ernst Rudolf Huber behoorden (zie Muller, 1987, p. 17). Deze nadruk op het irrationele karakter van het nemen van beslissingen (‘decisionisme’) blijft niet beperkt tot de ‘rechtse revolutionairen’. We treffen het ook aan bij uiteenlopende denkstromingen als het overwegend linkse Franse existentialisme en de moderne systeemtheorie.
2. Terecht merkt Jürgen Habermas op dat een deel van het sociologiebedrijf slordig omspringt met de hegeliaanse opdracht die de sociologie van de filosofie heeft geërfd: “Ihre Zeit in Gedanken zu erfassen” (Habermas, 2013, pp. 163-4). Terloops weze opgemerkt dat Freyer hier en daar aanleunt bij de maatschappijkritiek van de *Frankfurter Schule*, net zoals hij ook een inspiratiebron was voor Niklas Luhmann bij het ontwikkelen van diens systeemtheorie, met name in de notie van de ‘beslissingsafhankelijkheid van de toekomst’.
3. Relevantie is een schimmig begrip en wordt vaak sloganesk gebruikt. Hier wordt het in zijn ‘oorspronkelijke’ betekenis gebruikt. Etymologisch stamt ‘relevantie’ af van *relevare* (lat.): optillen, lichter maken, ontlasten. ‘Relevante kennis’ betekent dus: kennis die het leven minder zwaar maakt. Vaak wordt de relevantie van kennis in een pragmatische of instrumentele zin opgevat: kennis is relevant omdat wij er problemen mee kunnen oplossen en onze macht vergroten (zie bv. Goudsblom, 1990). Maar relevantie kan ook betekenen: kennis die inzicht verschaft zonder probleemoplossende functie: onmachtige, contemplatieve, tragische of zelfs ludieke kennis (*gaia scienza*). De kennis van het sociale leven staat niet los van de manier waarop dat leven geleefd wordt. Wat relevant wordt bevonden, hangt ten langen leste samen met de levens- of zelfs de bestaanswijze van de socioloog in kwestie. Bestaat hij als een *social engineer* of als *zoon politikon*, of leidt hij een contemplatief ingesteld *bios theoretikos*, of het leven van een tragisch ziener, van een satiricus of misschien wel van een *homo ludens*? Dat maakt nogal een verschil. Kennen en zijn kunnen nooit helemaal worden ontkoppeld. Kennis is existentieel gestempeld, zeker kennis over het sociale leven. “Besinnen kann man sich nur als der, der man existiert”, schrijft Freyer (1954, p. 607).

Bibliografie

- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Freyer, H. (s.a.). *Mens en massa in deze tijd. Een structuuranalyse*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum, uitgegeven in 1955.
- Freyer, H. (1930). *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie*. Leipzig/Berlin: B. G. Teubner.
- Freyer, H. (1935). *Pallas Athene. Ethik des politischen Volkes*. Jena: E. Diederichs.
- Freyer, H. (1954). *Weltgeschichte Europas*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Goudsblom, J. (1990). *Balans van de sociologie*. Derde druk. Nijmegen: SUN.
- Habermas, J. (2013). *Im Sog der Technokratie*. Berlin: Suhrkamp.
- Käsler, D. (1985). *Soziologische Abenteuer. Earle Edward Eubank besucht Europäische Soziologen im Sommer 1934*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Mannheim, E. (1948). The Sociological Theories of Hans Freyer. Sociology as a Nationalistic Program of Social Action. In H. E. Barnes (Ed.), *An Introduction to the History of Sociology* (pp. 362-73). Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, G. H. (1932). *The Philosophy of the Present*. Chicago: University of Chicago.
- Muller, J. Z. (1987). *The Other God that Failed. Hans Freyer and the Deradicalization of German Conservatism*. Princeton: Princeton University Press.
- Rehberg, K.-S. (2007). Hans Freyer, Arnold Gehlen, Helmut Schelsky. In D. Kaesler (Ed.), *Klassiker der Soziologie 2. Von Talcott Parsons bis Anthony Giddens* (pp. 72 e.v.). München: Verlag C. H. Beck.